

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

**IV. ULUSLARARASI
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU**

-HANEFÎLİK-MÂTURÎDÎLİK-

05-07MAYIS 2017

CİLT 2

Kastamonu Üniversitesi
IV. Uluslararası
Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu
-Hanefilik-Mâturîdîlik-

EDİTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÇUHADAR

Yrd. Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ

Arş. Gör. Yusuf KOÇAK

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

ISBN: 978-605-4697-06-9 (Tk)

978-605-4697-08-3 (2.c)

Aralık 2017, Kastamonu

Baskı: Kastamonu Üniversitesi Matbaası

Eserde yayımlanan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin
ilmî ve hukuki sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Her hakkı saklıdır.

İMAM MATÜRİDİ'NİN CEZA HUKUKUNA DAİR AYETLERLE İLGİLİ FARKLI YORUMLARI

Mustafa YILDIRIM¹

Özet

İmam Matürîdî'nin İslam hukuku ile ilgili görüşlerini meşhur tefsiri "Te'vilâtu ehli's-Sünne" adlı tefsirinden öğreniyoruz. Onun Şura 40. âyetle ilgili yorumu, ceza hukuku ile ilgili görüşünü de ortaya koymaktadır: Söz konusu ayette, "*her kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür*" buyrulmaktadır. Matürîdî'ye göre Allah, yapılan bir kötülüğe karşı verilecek karşılığı da kötü olarak isimlendirmiştir. Buradan anlaşılır ki, Allah aslında affetmeyi teşvik etmektedir.

Matürîdî, "*hür bir kimseye karşılık hür bir kimse, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın*" ayetini yorumlarken hiçbir sosyal statüye bakmadan bütün canları eşit saymıştır. Çünkü kısasta amaç caydırıcılıktır. Dolayısıyla eğer kısas sadece birbirine cins, dinve toplumsal statü açısından eşit sınıflar arasında yapılırsa zengin fakiri malı ile hürün köleyi özgürlüğü ile ezme durumu ortaya çıkarılabilir ki, bu da "*kisas da hayat vardır*" ilkesine ters bir durumdur. Matürîdî'ye göre, hırsızlık suçuna verilen ceza, kişinin çaldığı mala karşılık değil, malın dokunulmazlığının ve insanın toplum içindeki saygınlığının yok olmasının bir gereğidir. Matürîdî'nin zina iftirası suçu ile ilgili yaptığı yorum da dikkat çekicidir: "Allah zina iftirasında bulunan kişinin cezasını iki sebeple ağırlaştırmıştır. Birincisi, Allah'ın gizlediği şeyi açığa çıkarmıştır. Bundan dolayı da şahitliği asla kabul edilmeyecektir. İkincisi, o işi yapanı ayıplamanın çirkinliği ve ona kötü söz söyleyenin cezalandırılmasıdır."

Matürîdî'nin söz konusu fikirlerini tefsirinden öğrendiğimiz kadarıyla onun maslahat ve hikmeti gözetten bir fıkıh anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Imam al-Maturidi's Different Comments About The Quranic Regarding Islamizing Criminal Law

Abstract

We learn Imam Al-Maturidi's views on Islamic law from his famous Tafsir "Ta'wilat Ahl As- Sunnah." His comments on Ash-Shuraa's verse 40 (42:40) also reveal his opinion about the criminal law: In the given verse, it is said, "The recompense of an evil act is an evil one like it" (42:40). According to al-Maturidi, God has also called responding to an evil act in the same way as bad. In this respect, God actually encourages forgiveness.

When interpreting the verse, "The free for the free, the slave for the slave, and the female for the female" (2:178), al-Matudiri counts all lives equal regardless of their social status because the purpose of Qisas (retaliation in kind) is deterrence. Therefore, if Qisas is made only between equal parties in terms of gender, religion, and social status, then it may lead the rich to oppress the poor with wealth or the free to suppress the slave with freedom, which is a contradiction to the principle of "there is life in Qisas." According to al-Maturidi, the punishment for a theft is not a response to the property that one has stolen, but it is a necessity for the immunity of the property and the destruction of the dignity of person in society. Al-Maturidi's comment about defamation of adultery is also striking: "Allah has aggravated the punishment of the one who claims defamation of adultery for two reasons. First, it reveals what God has hidden. Therefore, this person's testimony will never be accepted. Second, it is the ugliness of reproving the adulterous and the punishment of the one who speaks ill to the adulterous."

¹ Prof. Dr., DEÜ İlahiyat Fakültesi

As far as we have learned from his opinions in question from his tafsir, we can state that al-Maturidi has an understanding of fiqh that considers the public interest.

Giriş

İmam Matüridi kelim ve tefsir ilmi yönünden şöhret bulmuşsa da onun fıkıh ve fıkıh usulü alanında da önemli çalışmalar yaptığını biliyoruz. Ancak bu çalışmaların günümüze ulaşım ulaşmadığı henüz bilinmemektedir. Onun fıkhi konulardaki görüşlerini yazdığı mstakil eserlerden değil, meşhur tefsiri “Te’vilâtu ehli’s-Sünne” adlı tefsirinden öğreniyoruz.² Biz de tebliğimizi, sözü edilen tefsirdeki görüşlerinden yola çıkarak oluşturmaya çalışacağız.

Öncelikle Maturidi’nin ceza hukuku ile ilgili görüşlerine mesned yapılabilecek Şura 40. âyetle ilgili yorumunu aktarmak istiyoruz.

Söz konusu ayette, “*her kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür*” buyrulmaktadır. Yani yapılan bir kötülüğe karşı verilecek karşılığı da kötü olarak isimlendirmiştir. Buradan anlaşılır ki, Allah aslında affetmeyi teşvik etmektedir. Fakat burada ki karşılığı açıklarken dikkat çekici bir hususu vurgular. Ayette ‘Seyyie’ olarak isimlendirilen karşılık kişiden kişiye değişir. Nitekim karşılığı gören açısından bu kötü olsa da karşılık veren açısından bizatihi kötü değildir. Çünkü o kendisine yapılan bir haksızlığa karşılık vermiştir. Bir örnek ile açıklanacak olur ise vurma fiili bizatihi kötüdür. Fakat birisi size vurursa bunu karşılığı olarak vereceğiniz sizin karşılığınız sizin açınızdan kötü değildir, sonuçta hakkınızı almak istersiniz. Bu ceza kötülük olarak adlandırılrsa da başak bir güzelliğe, adalete vesile olması açısından güzel sayılır. Ona göre vurma fiili bizatihi kötüdür Allah da zaten bunun kötü olarak isimlendirilmiştir. Fakat iş fiile döndüğünde kişiden kişiye değişebilmektedir.³

Malum olduğu üzere Kur’an’daki cezalar kısas ve hadler olarak ele alınır. Biz de konuya kısastan başlamak istiyoruz.

1. Kısas

Kısas Bakara suresi 178 ve 179 ayetlerde açıkça belirtilmiştir. Matüridi’nin anlattığına göre, savaş halinde olan iki Arap ordusundan daha şerefli ve itibarlı olan tarafın karşı taraftan kendilerinden ölen bir köle karşılığında bir hürre kısas uygulanmasını talep etmesi üzerine nazil olmuştur. Ayet “*hür bir kimseye karşılık hür bir kimse, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın*” ifadesiyle böyle bir isteği reddederek hiçbir sosyal statüye bakmadan bütün canları eşit saymıştır. Matüridi, ayeti daha da genelleyerek Hanefi mantığına uygun olarak, bir kadına karşılık da bir erkeğin, bir kafire karşılık bir müslümanın kısas cezasına çarptırılacağını ifade eder. Çünkü kısasta amaç caydırıcılıktır. 179. ayetteki “*kısasta sizin için hayat vardır*” ifadesinin ifade ettiği anlam budur. Dolayısıyla eğer kısas sadece birbirine cins, dinve toplumsal statü açısından eşit sınıflar arasında yapılırsa zengin fakiri malı ile hürün köleyi özgürlüğü ile ezme durumu ortaya çıkarılabilir ki, bu da “*kısas da hayat vardır*” ilkesine ters bir durumdur. Matüridi ayrıca cezanın şahsiliği ilkesini vurgulayarak eski Arap örf ve adetinde bulunan kâtilden başkasına kısas yapma anlayışını reddederek suçu işleyene kısas uygulamanın gerekliliğini vurgular.⁴

Maturidi’nin konuyla ilgili en dikkat çeken yorumu, bir kafiri öldüren müslümanın kısas cezasına, müslümanı öldüren kafirden daha çok layık olduğu görüşüdür. Aslında bu, kısasta “can”ı esas almanın doğal bir sonucudur. Ancak Matüridi konuya farklı açıdan bakar ve çok önemli hususa dikkat çeker: Müslüman kafiri öldürmek suretiyle İslam dininin ona tanıdığı dokunulmazlık hakkını ihlal etmiştir. Çünkü o, müslüman inancını benimsemekle, müslüman toplumun himayesine giren zimmi birinin de can güvenliğini de kabul etmiş olmaktadır. O halde bir gayrı müslimi öldürmekle kendi inancını hafife almış olur. Gayrı müslime gelince o kendi dinine inanmakla müslümanların can güvenliğini benimsemiş

² Geniş bilgi için bkz. Özen, Şükrü, “İmam Ebu Mansur el-Matüridi’nin Fıkıh Usulünün İnşası” s. 203-242. Kutlu, Sönmez, İmam Matüridi ve Matüridilik, Ankara 2003.

³Ebu Mansur Matüridi, Te’vilâtu Ehli’s-Sünne, Beyrut 2005, IX, 134.

⁴ Te’vilat, II, 7.

değildir. Sonuç olarak o bir müslümanı öldürmekle ayrıca kendi dinini hafife almış sayılmaz. Dolayısıyla bu tür işlediği suçtan dolayı kâfire nispetle kisası daha çok hak etmiştir.⁵ Mâtürîdi, bu görüşlerine “*hukuki bir sebep olmadıkça Allah’ın haram kıldığı cana kıymayın*” mealindeki İsrâ 33. ayeti de delil getirmektedir.⁶

Mâtürîdi, Maide 45. ayette İsrail oğullarına emredilen “cana can, göze göz...” şeklindeki kısas ayetini yorumlarken de farklı bir konuya dikkat çeker ve insanda güzelliğin yok edilmesiyle sonuçlanan bedensel suçlarla ilgili kısasın gerekli olduğuna işaret eder. Çünkü ayette burun ve kulak zikredilmiştir. İnsanda burun ve kulağın olmaması aynı zamanda güzelliğin yok olması sonucunu doğurur. Burun veya kulak olmadan bu hisler devam etse de kişide estetik bir bozukluk meydana gelir. Dolayısıyla Allah bu ayette menfaatin ortadan kalkmasında olduğu gibi güzelliğin yok olmasında da kısası gerekli kılmıştır. Bundan dolayı Mâtürîdi güzelliğin kaybını da tam diyet verilmesine gerekçe sayar.⁷

Klasik fıkhıta kul hakkı galip, Allah hakkını da ilgilendiren bir konu olarak ele alınan kısası Mâtürîdi doğrudan kul hakkı olarak kabul etmiştir. Nitekim “*Kim onu bağışlar da (kısas hakkında vazgeçerse) artık o kendisi için (günahlarına) kefâret olur*” mealindeki ilahi buyruk, kısas istemeyi özellikle kulların tasarrufuna verildiğini göstermektedir. Çünkü Allah kısas ile ilgili ayetlerde insanı affetmeye ve bağışlamaya teşvik etmiştir. Bu durum kısasın kul hakkı olduğunu gösterir.⁸

Mâtürîdi’ye göre bir kişiyi haksız yere öldüren kâtil, âlemin devamının gerekliliğine aykırı bir iş yapmıştır. Nitekim âlem insanlarla beraber vardır ve onların yaşaması ile devamlılığı sağlanır. Haksız yere kasten birini öldürmek insanlığın devamını engeller. Devamında ise muhsan iken zina eden kişinin neden öldürülebileceğini açıklar. Mâtürîdiye göre zina klasik anlamda nesebin bilinmesini engellese de o bunun gerekçesini daha ileri bir boyuta taşıyarak, nesebin kaybolmasının da ilahi hikmetin kaybolmasına sebep teşkil edebileceğine, yeryüzünde zina yaygın olduğu müddetçe ilahi hikmete ulaşmanın zorluğuna belki de imkansız olabileceğine vurgu yapmıştır.

Mâtürîdi cezanın şahsiliği ilkesini belirterek kısasın sadece suçlu olana uygulanması gerektiğini vurgular. Nitekim eski Arap örf ve adetlerin göre suçlunun dışındakilere kısas uygulamasını reddeder.⁹

2. Hadler

a- Hırsızlık

Maide 38. ayet hırsızlık yapmanın cezasını anlatmaktadır. “*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür. Hikmet Sahibidir.*”

Mâtürîdi el kesme cezası ile ilgili bazı etimolojik tahliller yaptıktan sonra hırsızlık yapanın elinin kesilmesinin sebebini açıklar. Mesela insan birinin öldürdüğünde eli kesilmez fakat suçu eliyle işlemiştir. Zina yapanın da zina yaptığı uzvu kesilmez. Peki, hırsızlık yapanın eli neden kesilir sorusuyla bundaki hikmeti açıklar. Ona göre ilk iki suçtaki cezaya sebep aşırıya kaçmamaktır. Adam öldürenin eli kesildiğinde maktulun hayatı bitmiş olacak ama katil yine hayatına devam edecektir. Burada hak tam olarak alınmış olmaz. Zina işleyenin organı kesildiğinde bundan dolayı ölme ihtimali vardır ki bu da cezada aşırıya kaçma olur.¹⁰

Mâtürîdi’nin ceza hukuku açısından ilginç bir tespiti ise, “bu suçtan dolayı verilen el kesme cezasının kişinin çaldığı mala karşılık değil, malın dokunulmazlığının ve insanın toplum içindeki saygınlığının yok olmasındandır” şeklindeki görüşüdür. Çünkü ayette, “*mali*

⁵ Te’vilat, II, 9.

⁶ Te’vilat, VII, 42.

⁷ Te’vilat, V, 529.

⁸ Te’vilat, V, 530.

⁹ Te’vilat, VII, 42.

¹⁰ Te’vilat, III, 513.

almanın cezası” denmemiş, “yaptıklarının cezası” denmiştir. Bundan dolayı insanın saygınlığının yok edilmesinin cezasının el kesme seviyesine ulaşmış olması caizdir. Burada bir aşırılık yoktur.¹¹ Matüridi bu yaklaşımıyla, gerek insanın bedeni ve manevi anlamdaki dokunulmazlığı gerekse sahip olduğu malın dokunulmazlığı ile ilgili çağdaş hukuka asırlar öncesinden ışık tutmuştur.

Matüridi hırsızlık suçunun cezasını açıklarken hadlerle ilgili genel bir duruma işaret eder. Ona göre kafir İslam dinine girdikten sonra daha önce işlediği günahlardan sorguya çekilmez. Eğer çekilseydi bu onun İslama girmesine engel olurdu. Nihayetinde ise bu durum İslam toplumuna zarar verirdi. Müslüman ise tevbe ettikten sonra işlediği suçtan dolayı ceza verilmez ise bu durum toplumsal olarak bir zarar meydana getirir. Nitekim herkes bir suç işler ve tevbe ettikten sonra cezaya gerek kalmaksızın arınmış olursa İslam toplumunda suçların önüne geçilmez.¹²

Matüridi, “*Kim bu haksız davranışından sonra tevbe eder ve halini düzeltirse bilsin ki Allah onun tevbesini kabul eder.*” mealinde Maide 39. ayetteki “tevbe etme”yi “şirkten tevbe etme” olarak açıklamış ve akabinde bu tür cezaların kâfirler için nazil olduğunu, daha sonra bu suçları işleyen müslümanlar için uygulandığını belirterek bu durumu kıyas için bir gerekçe olarak zikretmiştir.¹³

b- Hırabe

Türkçemizde terör ve eşkıyalık suçu olarak ifade edilen hırabe suçu ile ilgili ceza Maide 33 ve 34. ayetlerde sözü edilmiştir. Nakledilen bu ayetleri tefsir ederken Maturidi genel olarak klasik rivayetleri aktarmakla yetinir. Nakledilen görüşlerde bu ayetlerin muhatabının kafir ve müşrikler olduğu belirtilmekle beraber, Matüridi dolaylı da olsa müslümanların da bu ayetlere muhatap olduğuna delil getirir. Bunu daha çok 34. ayetteki tevbe konusu ile ilişkilendirmek suretiyle yapar.

c- Zina

Matüridi zina suçuyla ilgili yorumlarını daha çok Nisa 15 ve 16. ayetler bağlamında yapmaktadır. Sözü edilen ayetlerde ahlaksızlık isnad edilen kadınlarla ilgili hükümler vaz’ olunmuştur. Matüridi bu konuda uzun sayılabilecek izahlarda bulunmuş, sonuç itibarıyla Hanefilerin hükümleriyle çelişmemiştir. Onun, Kur’an’da olmamasına rağmen klasik fıkıh düşüncesine uygun olarak muhsan erkek ve kadınların recmedilmesi kanaatinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak recm ile ilgili naklettiği rivayetler dikkate alınırca Matüridi’nin bu konuda çelişkiye düştüğü görüyoruz. Çünkü recm cezasını savunurken aynı zamanda, bunun bir Tevrat hükmü olduğunu ve celd ayetiyle nesh edildiğini de söylemektedir.¹⁴ Diğer taraftan, zina suçuna sürgün cezası verilmesi ile ilgili olumsuz kanaat belirtirken, köle ve cariyelerin cezasının hürlerin cezasının yarısı olduğu, dolayısıyla yarım sürgün olamayacağından sürgün cezasının geçerli olmadığını savunmuş,¹⁵ fakat aynı kıyası recm için yapmamıştır.

d- Zina İftirası

Nur suresi 4. ayet iffetli kadınlara iftira atmanın cezası olarak iftira edene seksen değnek vurulmasını emretmektedir. 5. ayette ise ayrıca şahitliklerinin asla kabul edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Matüridi’nin konu ile ilgili yaptığı yorum dikkat çekicidir. Şöyle diyor: “Allah zina iftirasında bulunan kişinin cezasını iki sebeple ağırlaştırmıştır. Birincisi,

¹¹ Tevilat, III, 512.

¹² Tevilat Tercümesi c. 4. s. 231

¹³ Te’vilat III, 517-518.

¹⁴ Te’vilat III, 68, 75.

¹⁵ Te’vilat III, 70.

Allah'ın gizlediği şeyi açığa çıkarmıştır. Bundan dolayı da şahitliği asla kabul edilmeyecektir. İkincisi, o işi yapanı ayıplamanın çirkinliği ve ona kötü söz söyleyenin cezalandırılmasıdır.¹⁶

Matürîdî'nin Te'vilat'ı bir tefsir olduğu için orada zikrettiği hükümler çok insicamlı görünmemektedir. Maalesef fıkıhla ilgili eserleri de şu ana kadar elimize ulaşmamıştır. Buna rağmen tefsirindeki görüşlerine dayanarak onun maslahat ve hikmet merkezli bir fıkıh anlayışına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Müstakil bir fıkıh eseri elimizde olsaydı bu konuda daha net tespitler yapma imkanı bulabilirdik. Hepinize saygılarımı sunuyorum.

¹⁶ Te'vilat III, 72.